

макрорівневих конкурентних переваг суб'єктів економічної діяльності дозволив дослідити механізми створення виробничих, технологічних, фінансових, маркетингових й організаційно-адміністративних переваг та розкрити їх сутність. Останні, своєю чергою, формують макрорівневі конкурентні переваги для інноваційного розвитку країни.

Усвідомлення значущості НМА підприємств та необхідності впровадження новітніх розробок і технологій змушують постійно вести моніторинг останніх науково-технічних досягнень, що стимулює процеси комерціалізації інтелектуальної власності. Світова практика свідчить, що найбільш конкурентоспроможні суб'єкти господарювання мають власні науково-дослідні структури, що займаються інноваційною діяльністю, яка впроваджується в бізнес у тій послідовності і з тим терміном, що диктується поточною та перспективною кон'юктурою.

Список використаних джерел

1. Полтораки А., Лернер П. Основы интеллектуальной собственности: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 208 с.
2. Глухов В.В., Коробка С.Б., Маринина Т.В. Экономика знаний: учебное пособие. – СПб.: Питер, 2003. – 528 с.
3. Эдвинсон Л., Мэлоун М. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании. Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 448–464.
4. The Best Global Brands 2012 – <http://www.interbrand.com/ru/best-global-brands/2012/Best-Global-Brands-2012-Brand-View.aspx>
5. Климов С.М. Интеллектуальные ресурсы общества. – СПб.: ИВЭСЭП, Знание, 2002. – 199 с.
6. Крайнев П.П., Работягова Л.И., Дятлик И.И. Патентування винаходів в Україні: Монографія. – К.: Ін Юре, 2002. – 340 с.

УДК 338.43.02:330.342

О.В. ОЛЬШАНСЬКА,

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Аграрні відносини та їхня роль у формуванні локальних соціально-економічних систем

У статті проаналізовано вплив аграрної реформи в Україні на всі види аграрних відносин, і земельних зокрема. Визначено, що аграрні відносини нині не повною мірою виконують соціальну функцію зайнятості сільського населення, його виробничої діяльності. Обґрунтовано необхідність підвищення соціального спрямування аграрних відносин, оскільки вони пов'язані з формуванням рівня і якості життя сільського населення, що є важливим чинником прискореного економічного розвитку локальних соціально-економічних систем.

Ключові слова: аграрні відносини, соціально-відтворювальна функція, економічна функція, локальні агросоціальні системи.

В статье проанализировано влияние аграрной реформы в Украине на все виды аграрных отношений, и земельных в частности. Определено, что аграрные отношения в настоящее время не в полной мере выполняют социальную функцию занятости сельского населения, его производственной деятельности. Обоснована необходимость повышения социальной направленности аграрных отношений, поскольку они связаны с формированием уровня и качества жизни сельского населения, что является важным фактором ускорения экономического развития локальных социально-экономических систем.

Ключевые слова: аграрные отношения, социально-воспроизводственная функция, экономическая функция, локальные агросоциальные системы.

The paper analyzes the impact of agrarian reform in Ukraine for all types of agrarian relations and land in particular. Determined that the agrarian relations are currently not fully fulfill the social function of rural employment, its production activities. The necessity of improving the social orientation of agrarian relations as they relate to the level and quality of life of the rural population/ It is an important factor in accelerating the economic development of the local social and economic systems.

Keywords: agrarian relations, social and reproductive function, economic function, local agrosocial systems.

Земельна реформа в Україні як система правових, економічних, організаційних, екологічних, технічних та соціальних заходів призвела до нового земельного устрою, який відповідає ринковим умовам господарювання – формуванню ринку землі й товарної продукції, платних орендних відносин і приватної власності. Головною метою земельної реформи в сільській місцевості був перерозподіл земель і створення нових форм господарювання на базі не колективної, а приватної форми власності на землю, платності землекористування. Таким чином створювалася нова структура землевласників, землекористувачів і виробників товарної сільськогосподарської продукції. Вона включає групу сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, в структурі яких за найбільшою чисель-

ністю виділяються фермерські господарства. Вони становили в 2011 році майже 74% (близько 41 тис. одиниць) кількості діючих господарюючих суб'єктів (підприємств) у сільському господарстві. Разом із тим, якщо порахувати їх по відношенню до кількості сіл, матимемо у середньому менше двох фермерів на одне село. Їхня частка у виробництві валової продукції недержавними сільськогосподарськими підприємствами в 2011 році становила лише 6,9%, у тому числі продукції рослинництва – 9,2%, продукції тваринництва – 1,7%. Решта (44,9%) валової продукції, яка вироблялася підприємствами, була вироблена іншими їх організаційно-правовими формами. Головним завданням категорії підприємств як сільськогосподарських суб'єктів є отримання продукції, її реалізація і кінцевою метою – виробництво прибутку.

Зовсім іншу категорію сільськогосподарських суб'єктів становлять домогосподарства (господарства населення). Ці підприємства використовували 38,2% сільськогосподарських угідь і виробляли 48,0% валової продукції сільського господарства. Господарства населення – це категорія господарств, яка об'єднує сільські домогосподарства, тобто особисті селянські господарства, місцем реєстрації яких є сільський населений пункт (5,1 млн. домогосподарств). Крім того, вона включає міські домогосподарства, а також фізичних осіб – підприємців, які здійснюють свою діяльність у галузі сільського господарства. Площа селянського господарства включає площу для ведення особистого селянського господарства, площу для ведення товарного виробництва та можливу орендовану площу.

Постановка проблеми. Аграрні відносини на нинішньому етапі розвитку суспільства з позицій товаровиробника зорієнтовані, головним чином, на вирішення проблем виробництва продукції для отримання прибутку. Разом із тим таке цільове спрямування не сприяє комплексному розвитку локальної агросоціальної системи, вирішенню економічних проблем сільських територій як місць проживання сільського населення, соціально-економічних проблем розвитку сільських поселень і функціонування територіальної громади населених пунктів, їх відтворення тощо. Аграрний сектор економіки для сільської місцевості є визначальним фактором як економічних, так і соціально-екологічних відносин і є вирішальною передумовою для розвитку суспільства в цілому. В сучасних умовах цей сектор економіки характеризується ще недостатньою соціально-економічною віддачею для сільського населення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичним та прикладним проблемам вдосконалення аграрних відносин, розвитку агропромислової сфери й соціального середовища сільських поселень присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених-економістів: Е.Б. Алаєва, І.К. Бистрякова, П.П. Борщевського, О.Г. Гранберга, В.І. Куценко, А.С. Лисецького, М.М. Паламарчука, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука, М.І. Фащевського, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишина та ін.

Проте сьогодні для аграрних відносин характерними є не лише економічні функції, а й соціальні, екологічні та організаційно-управлінські, які впливають на суспільний розвиток локальної громади сільської місцевості в цілому. Питання взаємодії, взаємообумовленості та взаємозалежності всіх функцій аграрних відносин залишаються недостатньо вивченими та потребують ґрунтовного аналізу й оцінки.

Мета статті. Аграрні відносини не повною мірою враховують соціально-економічні зміни на селі, характер й особливості їхньої ролі для майбутнього розвитку суспільства в цілому. Це вимагає переоцінки та підвищення ролі й місця аграрних відносин у системі суспільних відносин у цілому та у формуванні локальних агросоціальних систем. Аграрні відносини певною мірою є серцевиною, яка безпосередньо чи опосередковано впливає на всі суспільні відносини в сільській місцевості взагалі й на формування локальних, на рівні поселень, соціально-економічних систем. Отже, виявлення основних тенденцій розвитку різних аграрних відносин та наслідків їхнього впливу на розвиток локальних соціально-економічних систем становить мету даного дослідження, оскільки є надзвичайно важливим етапом для формування стратегії посилення соціальної орієнтації функціонування аграрного сектору України.

Виклад основного матеріалу. Визначальною для сільської місцевості є соціально-відтворювальна функція аграрних відносин. Вона є базовою для економіки сільських поселень і вирішальною для соціального устрою життєдіяльності сільських громад. Насамперед це стосується відтворення сільського населення, характеру його розміщення на території, соціально-економічного розвитку населених пунктів, особистих прибутків сільських жителів тощо. Соціальне спрямування аграрних відносин, пов'язаних із формуванням рівня та якості життя сільського населення, є важливим чинником прискорення й економічного розвитку сіл, а також важливим засобом вирішення протиріччя між економічною доцільністю й соціальною необхідністю. Нині результатом цього протиріччя є щорічне зменшення чисельності сільського населення на 100–200 тис. осіб, погіршення його статеві-вікової структури, обмеження можливості вибору видів зайнятості за місцем проживання, стихійного відтоку сільського населення до міст тощо. Недооцінка соціальної ролі аграрних відносин уже загострила трудо-ресурсну ситуацію не лише недостатньою кількістю робочих місць у сільській місцевості, а й негативним впливом на задоволення потреб сільських територій та аграрного виробництва в молодих спеціалістах із сучасним рівнем підготовки в зв'язку з відсутністю в більшості сіл молоді, яка могла б активно розвивати аграрну економіку в тісному зв'язку з соціальними й екологічними системами як єдине ціле.

Зазначене свідчить про зростання ролі загальнотеоретичних знань про функціонування агросоціальних систем, пізнання закономірностей, тенденцій і протиріч розвитку аграрного сектору економіки на локальному рівні в єдності з соціально-екологічними процесами для вирішення при-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

кладних проблем розвитку аграрної економіки та соціально-економічного розвитку сільських громад. Саме взаємозв'язаність аграрного виробництва на базі досконалих аграрних відносин та ефективного функціонування територіальних громад сільських поселень є вихідною й основоположною позицією для вирішення виробничих і соціальних питань сільської місцевості. Єдність економічного й соціального підходів до функціонування агросоціальних систем має провідне значення для розвитку суспільства в цілому та його аграрної сфери зокрема.

Сьогодні найбільш гострими й невирішеними є проблеми формування та функціонування селянських домогосподарств. Такий рівень дослідження включає взаємозв'язану систему виробництва і розселення та життєдіяльності сільських жителів, які зареєстровані в сільських поселеннях. Отже, в даному випадку економічні та соціальні процеси виступають в їх взаємодії й взаємообумовленості. До того ж сільські населені пункти з їх житловою, соціальною, транспортною та іншою інфраструктурою виступають матеріально-технічною базою внутрішньо- та міжпоселенських зв'язків, формуючи єдиний простір життєдіяльності сільської чи сільсько-міської суспільної системи. Утворення регіонально-просторових систем на базі внутрішньо-поселенських і міжпоселенських зв'язків формує просторову організацію суспільства, яка є важливим джерелом економічного й соціального відтворення в цілому. Економічна аграрна чи агропромислова системи є джерелом забезпечення матеріального добробуту, насамперед сільських жителів, і виступає передумовою вдосконалення агросоціальних систем у цілому. Це стосується, зокрема, раціоналізації мережі сільських поселень з урахуванням їх людності, формування й функціонування ринку праці, забезпечення житлово-комунальних, соціально-культурних та інших умов життєдіяльності сільського населення. Своєю чергою, забезпечення досконалої системи розселення населення та умов його життєдіяльності сприяє підвищенню ефективності аграрного виробництва в цілому. Збалансований розвиток аграрних і соціальних процесів в єдиній локальній агросоціальній системі є запорукою досягнення цілей суспільного прогресу в цілому. Важливо визначити механізми досягнення цілей – соціальної (зростання матеріального добробуту сільського населення, забезпечення розвитку особистості та практичної реалізації її здібностей), економічної (зростання виробництва, його ефективності, збільшення доходів від реалізації продукції та досягнення продовольчої безпеки) та екологічної (раціонального землекористування без зменшення продуктивності ресурсів, що використовуються, для майбутніх поколінь). Пріоритетність економічної мети повинна виступати об'єктивною умовою досягнення інших цілей суспільного розвитку в агросоціальній системі.

Ключову роль у структурі аграрних відносин відіграють відносини власності на землю. Власність на землю відображає приналежність земельної ділянки. Землекористувач – це той,

хто використовує землю та розпоряджається на свій розсуд результатами праці. При цьому користувач має сплачувати орендну плату, а також зберігати природні якості землі.

В умовах ринкових відносин право землекористувача набуває орендар земельних ділянок або власник земельного паю. Право оренди земельних ділянок вирішується в результаті земельних торгів. На торги сільськими радами в їх адміністративних межах (але за межами населених пунктів) визначаються ділянки, які виставляються на торги з правом ведення товарного сільськогосподарського виробництва протягом певного періоду, який становить частіше всього десять років. Оголошується стартовий розмір річної плати за користування земельною ділянкою.

Умови використання земельної ділянки орендарем визначаються її цільовим призначенням – вирощуванням сільськогосподарської продукції. При цьому орендована ділянка має використовуватися способом, що не суперечить екологічним вимогам – не допускати її забруднення різними речовинами, захищати від ерозії, згідно законодавства про охорону довкілля тощо. Орендарю забороняється змінювати цільове призначення земельної ділянки без згоди орендодавця. Орендар має право отримувати продукцію та доходи.

Юридичною особою з продажу права оренди земельних ділянок за межами населених пунктів є сільська рада. Вона приймає рішення як про продаж права оренди, так і про цільове використання та плату за користування земельною ділянкою.

Зазначений характер аграрних відносин в Україні нині є досить поширеним. Це обумовлено наявністю організаційно-правових форм господарювання, аграрна діяльність яких зараз базується на орендних відносинах. Загальна кількість діючих сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання на 1.07.2011 становила 56 133 одиниці, у складі яких фермерські господарства становили 41 488 одиниць (73,9% від усіх підприємств).

Найбільшу кількість власників землі та її землекористувачів становлять господарства населення, які в 2011 році виробляли майже половину продукції аграрного сектору. Вони кваліфікуються як домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. Місцями їхньої реєстрації є сільський населений пункт. Їхня чисельність становить понад 5 млн. одиниць. До цієї категорії виробників сільськогосподарської продукції відносяться й фізичні особи – підприємці та міські домогосподарства, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства.

У нинішніх умовах практичним механізмом підвищення ефективності функціонування господарств населення може бути формування спеціалізованих кооперативів з обслуговування селянських і фермерських господарств. Оскільки, як про це свідчить аналіз, майже 78% домогосподарств мають площу до 1 га землі, для обробки таких площ економічно не-

раціонально купувати техніку господарством, а вигідніше наймати її разом зі спеціалістами й обслуговуванням для виконання певних робіт. Окремі види техніки, наприклад комбайни, доцільно придбати господарствам за умови збирання врожаю з площею понад 1000 га. Таким чином, диференціювання потреб у різних технічних засобах може бути підставою для формування спеціалізованих кооперативів.

Ще одним важливим механізмом активізації діяльності малого та середнього агробізнесу є створення для нього прийняттого механізму і доступу до кредитних ресурсів. Оскільки цей вид бізнесу є найбільш орієнтованим на сільську місцевість, зокрема, що стосується зайнятості сільського населення за місцем проживання суб'єктів аграрної діяльності, його розвиток набуває підвищеної соціальної значимості і загальносуспільного пріоритету. Розвиток локальних агросоціальних систем на базі малого і середнього бізнесу, орієнтованого на громаду, сприятиме зростанню прибутків громадян, може позитивно вплинути на динаміку чисельності сільського населення, зокрема, зменшення міграції населення в пошуках робочого місця. Суттєве значення у функціонуванні такої системи може мати зменшення виїзду з сільської місцевості молоді, що в майбутньому може позитивно вплинути на всю сукупність економічних і соціальних аспектів функціонування локальних агросоціальних систем.

Висновки

Таким чином, можна зробити загальний висновок про те, що аграрна реформа призвела до радикальних змін аграрних відносин, зокрема визначився селянин як власник землі. Він реально отримав землю у володіння і користування. Ринковий характер відносин відкрив можливості господарюючим суб'єктам у виборі виду діяльності, виробництві певної продукції для власних потреб і для ринку.

Аграрний сектор є визначальним фактором розвитку і соціально-екологічних відносин у сільській місцевості. Нині аграрні відносини не повною мірою виконують соціальну

функцію зайнятості сільського населення, його виробничої діяльності у зв'язку з недостатнім розвитком інфраструктури, зокрема, що стосується реалізації залишків сільськогосподарської продукції господарствами населення тощо.

Визначальною для сільської місцевості є соціально-відтворювальна функція аграрних відносин. Вона є основою для соціального устрою сільських громад. Насамперед це стосується відтворення сільського населення, його розселення по території, соціально-економічного розвитку населених пунктів, особистих прибутків сільських жителів тощо. Тому важливим є підвищення соціального спрямування аграрних відносин, оскільки вони пов'язані з формування рівня і якості життя сільського населення і є важливим чинником прискореного економічного розвитку сіл.

Недооцінка соціальної ролі аграрних відносин може значно загострити трудоресурсну ситуацію не лише недостатньою кількістю робочих місць у сільській місцевості, а й негативно впливатиме на задоволення потреби аграрного виробництва у молодих спеціалістах із сучасним рівнем підготовки, оскільки різко знижується частка молоді у віковій структурі сільського населення.

Список використаних джерел

1. Бакланов П.Я. Территориальные структуры хозяйства в региональном управлении / П.Я. Бакланов; [Отв. ред. П.А. Минакир]; Тихоокеанский ин-т географии ДВО РАН. – М.: Наука, 2007. – 239 с.
2. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. та ін. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та макрорегіональний рівень. – Вінниця: Книга-Вега, 2007. – 495 с.
3. Сільське господарство України: Статистичний збірник за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2012. – 386 с.
4. Ходаківський Є.І. Синергетичні засади розвитку агроекономічної системи. – Житомир, 2008. – 17 с.
5. Якобчук В.П., Малиновский А.С. Региональная аграрная политика в контексте реформирования аграрного сектора. – В сб.: Реструктуризация сельскохозяйственных предприятий. – К., 2003.

УДК [665.6:339.92](477)

В.Г. БУРЛАКА,
к.е.н., ст.н.с., Інститут економіки та прогнозування НАН України

Ефективність і шляхи інтеграції нафтопереробної промисловості України

У статті з урахуванням зростання впливу глобалізації на активізацію інтеграційних процесів в економіці проаналізовано проблемні питання підвищення їх ефективності на прикладі нафтопереробної промисловості України. З цією метою розглянуто можливість використання сучасного механізму технологічної платформи та її складової дорожньої карти.

Ключові слова: інтеграція, нафтопереробна промисловість, глибина переробки нафти, індекс Нельсона, технологічна платформа, дорожня карта, ринок катализаторів.

В статье с учетом роста влияния глобализации на активизацию интеграционных процессов в экономике проанализированы проблемные вопросы повышения ее